

Η ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΗΣ ΕΝΑΛΙΑΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ: Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΗΣ ΣΥΜΒΑΣΗΣ ΓΙΑ ΤΟ ΔΙΚΑΙΟ ΤΗΣ ΘΑΛΑΣΣΑΣ (Ιούλιος 2004)

Συγγραφέας: ΠΕΤΡΟΣ ΣΙΟΥΣΙΟΥΡΑΣ

Εισαγωγικές παρατηρήσεις

Η προστασία της ενάλιας αρχαιολογικής κληρονομιάς έλκει την καταγωγή της στη Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για το δίκαιο της θάλασσας (εφεξής: Σύμβαση του 1982)[1]. Η σύμβαση αυτή ενέχει στοιχεία και σημεία καίριας σημασίας για την Ελλάδα. Επισημαίνεται ενδεικτικά το ζήτημα του εύρους της αιγιαλίτιδας ζώνης στα 12 ναυτικά μίλια και η δυνατότητα επέκτασής της στο όριο αυτό. Ωστόσο, το βασικό ενδιαφέρον που έχει η σύμβαση για την ενάλια αρχαιολογία εστιάζεται κυρίως σε δύο άρθρα: το άρθρο 149 με τίτλο «αρχαιολογικά και ιστορικά αντικείμενα» και το άρθρο 303 με τίτλο «αρχαιολογικά και ιστορικά αντικείμενα που βρίσκονται στη θάλασσα». Μία τρίτη διάταξη, το άρθρο 33 με τίτλο «συνορεύουσα ζώνη», καίτοι έχει διαφορετικό αντικείμενο, παρουσιάζει, ωστόσο, σημαντικό ενδιαφέρον σε σχέση με το εξεταζόμενο ζήτημα.

Σύμφωνα με το άρθρο 149, το οποίο ευρίσκεται στο Μέρος XI (Η Περιοχή),

«[ό]λα τα αρχαιολογικά και ιστορικά αντικείμενα που ανευρίσκονται στην Περιοχή διαφυλάσσονται ή διατίθενται για το συμφέρον ολόκληρης της ανθρωπότητας, λαμβανομένων ειδικότερα υπόψη των προτιμησιακών δικαιωμάτων του κράτους ή της χώρας καταγωγής, ή του κράτους της πολιτιστικής καταγωγής ή του κράτους της ιστορικής και αρχαιολογικής καταγωγής των αντικειμένων».

Κατά το άρθρο 303, το οποίο ευρίσκεται στο Μέρος XVI (Γενικές Διατάξεις),

«[τ]α κράτη έχουν την υποχρέωση να προστατεύουν αντικείμενα αρχαιολογικού και ιστορικού χαρακτήρα που βρίσκονται στη θάλασσα και συνεργάζονται για το σκοπό αυτό.

2. Με σκοπό τον έλεγχο της εμπορίας τέτοιων αντικειμένων, το παράκτιο κράτος μπορεί, εφαρμόζοντας το άρθρο 33, να θεωρήσει ότι η ανέλκυσή τους από το βυθό της θάλασσας μέσα στη ζώνη που αναφέρεται στο άρθρο αυτό χωρίς την έγκρισή του αποτελεί παραβίαση μέσα στο έδαφός του ή τη χωρική του θάλασσα των νόμων και κανονισμών που προβλέπονται στο ίδιο άρθρο.

3. Καμία διάταξη του παρόντος άρθρου δεν θίγει τα δικαιώματα των εξακριβωμένων ιδιοκτητών, το δίκαιο της ναυαγιαίρεσης ή άλλους κανόνες ναυτικού δικαίου ή τους νόμους και την πρακτική σχετικά με τις πολιτιστικές ανταλλαγές.

4. Το άρθρο αυτό δεν επηρεάζει άλλες διεθνείς συμφωνίες σχετικά με την προστασία αντικειμένων αρχαιολογικού και ιστορικού χαρακτήρα».

Είναι ενδιαφέρον ότι η υιοθέτηση από τη Σύμβαση του 1982 τόσο του άρθρου 149 όσο και της δεύτερης παραγράφου του άρθρου 303 βασίστηκε σε πρόταση της ελληνικής αντιπροσωπείας [2], την οποία μετά σχετική επεξεργασία υιοθέτησαν επτά κράτη, για να καταλήξει στο εξής περιεχόμενο: τα παράκτια κράτη θα έπρεπε να έχουν τη δυνατότητα έρευνας και ανέλκυσης αντικειμένων αρχαιολογικού και ιστορικού χαρακτήρα, τα οποία ευρίσκονται είτε στον βυθό ή το υπέδαφος της Αποκλειστικής Οικονομικής Ζώνης είτε στην υφαλοκρηπίδα. Παράλληλα, ειδικά δικαιώματα θα έπρεπε να αναγνωριστούν για τη διαχείριση αυτών των αντικειμένων υπέρ των κρατών καταγωγής τους, ανεξάρτητα από τα παράκτια κράτη δικαιοδοσίας.

Η πρόταση αποτέλεσε αντικείμενο μίας σειράς τροποποιήσεων τόσο ποιοτικών -τα κυριαρχικά δικαιώματα της ελληνικής πρότασης κατέληξαν σε δικαιοδοσία για τον σκοπό της έρευνας, ανέλκυσης και προστασίας- όσο και ποσοτικών -τελικά η δικαιοδοσία περιορίστηκε στην υφαλοκρηπίδα και μέχρι το εύρος των 200 ναυτικών μιλίων. Όμως, και τούτη η τελική μορφή της πρότασης συνάντησε την αντίδραση αρκετών παράκτιων κρατών -κυρίως της Ολλανδίας, του Ηνωμένου Βασιλείου και των ΗΠΑ-, που διατύπωσαν το επιχείρημα ότι τα δικαιώματα που δημιουργούσε η πρόταση υπέρ των παράκτιων κρατών στην υφαλοκρηπίδα δε μπορούσαν με κανένα τρόπο να συνδεθούν με τη φύση των κυριαρχικών δικαιωμάτων στην υφαλοκρηπίδα, καθόσον τα τελευταία ήταν στενά συνδεδεμένα με τους φυσικούς πόρους επί αυτής.

Τελικά, μετά από πρόταση της αντιπροσωπείας των ΗΠΑ, η νέα διάταξη έλαβε τη μορφή που έχει η διατύπωση της δεύτερης παραγράφου του άρθρου 303 και το μόνο σημείο που παρέμεινε κατά κάποιο τρόπο ανέπαφο διατυπώθηκε στο άρθρο 149. Είναι ακριβώς το σημείο στο οποίο αναφέρεται ότι, σε σχέση με τά ιστορικά και αρχαιολογικά αντικείμενα που θα ανευρίσκονται στην Περιοχή (Διεθνή Βυθό), θα λαμβάνονται ειδικότερα υπόψη τα προτιμησιακά δικαιώματα «του κράτους ή της χώρας καταγωγής, του κράτους της πολιτιστικής καταγωγής ή του κράτους της ιστορικής και αρχαιολογικής καταγωγής των αντικειμένων» [3].

Στην παρούσα εργασία και για την αποσαφήνιση της δικαιοδοσίας του παράκτιου κράτους με βάση το διεθνές δίκαιο της θάλασσας σχετικά με την προστασία της ενάλιας αρχαιολογίας, θα εξεταστούν χωριστά οι θαλάσσιες ζώνες που προβλέπει η Σύμβαση του 1982. Θα αναλυθούν, ειδικότερα, τα δικαιώματα και οι δικαιοδοσίες του παράκτιου κράτους στην αιγιαλίτιδα ζώνη, τη συνορεύουσα ζώνη, την αποκλειστική

οικονομική ζώνη (ΑΟΖ) και την υφαλοκρηπίδα, την ανοιχτή θάλασσα και τον διεθνή βυθό (Περιοχή). Σε πρώτο στάδιο θα επιχειρηθεί, ωστόσο, η εννοιολογική οροθέτηση των όρων «αρχαιολογικά και ιστορικά αντικείμενα» και «αρχαιολογικά και ιστορικά αντικείμενα που βρίσκονται στη θάλασσα», οι οποίοι δεν επεξηγούνται στη Σύμβαση του 1982 και χρησιμοποιούνται εκτενώς στην ανάλυση που ακολουθεί.

α. Εννοιολογικές οροθετήσεις

Όπως σημειώθηκε ανωτέρω, το άρθρο 149 έχει τίτλο «αρχαιολογικά και ιστορικά αντικείμενα», ενώ το άρθρο 303 «αντικείμενα αρχαιολογικού και ιστορικού χαρακτήρα». Οι διαφορετικοί τίτλοι υποδηλώνουν την έλλειψη συνεννόησης μεταξύ των επιτροπών που είχαν αναλάβει το έργο της κατάρτισης των σχεδίων συμβάσεως στην Τρίτη Συνδιάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για το δίκαιο της θάλασσας (εφεξής Τρίτη Συνδιάσκεψη), καθώς το πρώτο άρθρο συνέταξε η επιτροπή που είχε αναλάβει το Μέρος XI της σύμβασης, ενώ το δεύτερο άρθρο η αντίστοιχη επιτροπή που εργαζόταν στο Μέρος XVI (Γενικές Διατάξεις). Περαιτέρω, στο κείμενο του άρθρου 149 δεν επεξηγείται ο όρος «αντικείμενα» αλλά ούτε και οι όροι «αρχαιολογικά» ή «ιστορικά» που συνδέονται με αυτά τα αντικείμενα. Ακολουθώντας, το εννοιολογικό πεδίο του όρου «αντικείμενα» μπορεί να περιλάβει εγκαταλελειμμένα ναυάγια ή φορτία πλοίων, ενώ για τον προσδιορισμό του όρου «αρχαιολογικά» θα μπορούσαμε να ανατρέξουμε σε προηγούμενη σύμβαση[4], σύμφωνα με την οποία η έννοια του «αρχαιολογικού» συνδέεται με κάθε ίχνος ανθρώπινης ύπαρξης, το οποίο αποτελεί μαρτυρία προηγούμενων εποχών ή πολιτισμών και των οποίων η ανασκαφή ή ο εντοπισμός συνιστά μία από τις κύριες πηγές της επιστημονικής έρευνας[5].

Κατά συνέπεια, ως «αρχαιολογικά και ιστορικά» θα πρέπει να θεωρούνται αντικείμενα που χρονολογικά ανήκουν σε προγενέστερες φάσεις σημαντικών ιστορικών περιόδων και γεγονότων, όπως για παράδειγμα η πτώση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας ή ακόμη πιο πρόσφατα αντικείμενα, ακόμη και του τελευταίου αιώνα. Δυσχερέστερος καθίσταται ο προσδιορισμός του όρου «ιστορικός» λόγω της εννοιολογικής ευρύτητάς του. Με αυτή την έννοια, ως ιστορικό θα μπορούσε να χαρακτηρισθεί κάθε αντικείμενο το οποίο χρονολογείται από το πολύ μακρινό παρελθόν μέχρι και το πολύ πρόσφατο[6]. Ασάφεια χαρακτηρίζει όμως και το άρθρο 303. Ο όρος «αρχαιολογικού χαρακτήρα», που δεν αποσαφηνίζεται, υιοθετήθηκε, σύμφωνα με τον καθηγητή *Ochman*, κατά τη διάρκεια της Τρίτης Συνδιάσκεψης μετά από παρέμβαση της αντιπροσωπείας της Τυνησίας, προκειμένου να περιοριστεί η ερμηνεία του

αρχαιολογικού αντικειμένου ώστε να μη μπορεί να περιλάβει βυζαντινά κειμήλια[7].

Σε κάθε περίπτωση, πάντως, λόγω της έλλειψης ακριβούς εννοιολογικής οροθέτησης είναι δυνατή η επέκταση ή ο περιορισμός του εννοιολογικού πεδίου των όρων, των οποίων η προσέγγιση προηγήθηκε παραπάνω.

β. Η αιγιαλίτιδα ζώνη

Η αιγιαλίτιδα ζώνη είναι η θαλάσσια ζώνη που ακολουθεί τις γραμμές βάσεις, μέσα στην οποία το παράκτιο κράτος ασκεί πλήρη κυριαρχία (εκτελεστική-νομοθετική-δικαστική)[8]. Σύμφωνα με τη Σύμβαση του 1982 κάθε κράτος έχει το δικαίωμα να επεκτείνει την αιγιαλίτιδα ζώνη του στα 12 ναυτικά μίλια[9], ενώ η κυριαρχία του παράκτιου κράτους εκτείνεται, περαιτέρω, και στον εναέριο χώρο που ευρίσκεται πάνω από την αιγιαλίτιδα ζώνη, όπως επίσης και στο βυθό αυτής αλλά και στο υπέδαφός της[10]. Η απόλυτη κυριαρχία του παράκτιου κράτους μέσα στην αιγιαλίτιδα ζώνη του επιτρέπει σε αυτό την ελεύθερη άσκηση κάθε προστασίας στην ενάλια ιστορική και αρχαιολογική κληρονομιά.

Το άρθρο 2(3) της Σύμβασης του 1982 επιβάλλει, ωστόσο, κάποιους περιορισμούς. Σύμφωνα με τη σχετική διάταξη, η κυριαρχία του παράκτιου κράτους στην αιγιαλίτιδα ζώνη ασκείται με την επιφύλαξη των κανόνων της Σύμβασης του 1982 αλλά και των άλλων κανόνων του διεθνούς δικαίου. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του κανόνα της αβλαβούς διελεύσεως[11]. Επειδή ακριβώς το παράκτιο κράτος μόνο για λόγους ασφαλείας μπορεί να αναστείλει την αβλαβή διέλευση, η ελευθερία του παράκτιου κράτους στην αιγιαλίτιδα ζώνη του περιορίζεται στο μέτρο που η Σύμβαση του 1982 αναγνωρίζει υπέρ τρίτων κρατών το δικαίωμα αβλαβούς διελεύσεως[12]. Με αυτή την έννοια, ενώ κατ' αρχήν το παράκτιο κράτος έχει πλήρη ελευθερία μέσα στην αιγιαλίτιδα ζώνη του, εντούτοις, για την προστασία της ενάλιας αρχαιολογικής κληρονομιάς, η ελευθερία του επιδέχεται κάποιους περιορισμούς, στο βαθμό που είναι δύσκολο να συνδεθεί η ανέλκυση αρχαιολογικών αντικειμένων με την ασφάλεια του παράκτιου κράτους[13].

γ. Η συνορεύουσα ζώνη

Ως συνορεύουσα ζώνη ορίζεται η θαλάσσια ζώνη που ακολουθεί την αιγιαλίτιδα ζώνη και μπορεί να επεκταθεί μέχρι τα 24 ναυτικά μίλια από τις γραμμές βάσης από τις

οποίες μετράται το πλάτος της αιγιαλίτιδας ζώνης[14]. Μέσα στη συνορεύουσα ζώνη το παράκτιο κράτος, βάσει του άρθρου 33 της Σύμβασης του 1982, μπορεί να ασκήσει αρμοδιότητες που είναι απαραίτητες για να εμποδίζει την παραβίαση των τελωνειακών, δημοσιονομικών, μεταναστευτικών ή υγειονομικών νόμων και κανονισμών στο έδαφός του ή στην αιγιαλίτιδα ζώνη του, καθώς και για να τιμωρεί παραβιάσεις των παραπάνω νόμων και κανονισμών που διαπράχθηκαν στο έδαφός του ή στην αιγιαλίτιδα ζώνη του[15]. Επισημαίνεται ότι τα πλεονεκτήματα που προσδίδει η συνορεύουσα ζώνη στο παράκτιο κράτος παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον στην εξαιρετική περίπτωση που ένα κράτος δεν έχει διευρύνει την αιγιαλίτιδα ζώνη του στα 12 ναυτικά μίλια σύμφωνα με τη Σύμβαση του 1982. Η Ελλάδα ανήκει σε αυτή ακριβώς την κατηγορία.

Διαφορετικά τίθεται, ωστόσο, το ζήτημα της προστασίας της ενάλιας αρχαιολογικής κληρονομιάς στη συνορεύουσα σε σχέση με την αιγιαλίτιδα ζώνη. Ενώ η δικαιοδοσία του παράκτιου κράτους στην αιγιαλίτιδα ζώνη του είναι δεδομένη, λόγω ακριβώς του νομικού καθεστώτος που ισχύει σ' αυτήν, στην περίπτωση της συνορεύουσας ζώνης το όλο ζήτημα τίθεται διαφορετικά και χρήζει μεγαλύτερης ανάλυσης. Θα μνημονεύσουμε κατ' αρχήν το άρθρο 303 της Σύμβασης του 1982, το οποίο αναφέρεται γενικά στα αρχαιολογικά και ιστορικά αντικείμενα που βρίσκονται στη θάλασσα. Σύμφωνα με την πρώτη παράγραφο του άρθρου «[τ]α κράτη έχουν την υποχρέωση να προστατεύουν αντικείμενα αρχαιολογικού και ιστορικού χαρακτήρα που βρίσκονται στη θάλασσα και συνεργάζονται για το σκοπό αυτό». Κατά τη δεύτερη παράγραφο, το παράκτιο κράτος, με σκοπό τον έλεγχο της εμπορίας τέτοιων αντικειμένων και εφαρμόζοντας το άρθρο 33, «μπορεί να θεωρήσει ότι η ανέλκουσή τους από τον βυθό της θάλασσας μέσα στη ζώνη που αναφέρεται στο άρθρο αυτό χωρίς την έγκρισή του, αποτελεί παραβίαση μέσα στο έδαφός του ή τη χωρική του θάλασσα των νόμων και κανονισμών που προβλέπονται στο ίδιο άρθρο».

Από την παράθεση των ανωτέρω, είναι πρόδηλη η πρόβλεψη μίας νέας δικαιοδοσίας υπέρ του παράκτιου κράτους μέσα στη συνορεύουσα ζώνη του, πέραν των ήδη προβλεπομένων στο άρθρο 33. Δημιουργείται, ειδικότερα στο άρθρο 303, μια γενική υποχρέωση για τα παράκτια κράτη «να προστατεύουν τα αντικείμενα αρχαιολογικού και ιστορικού χαρακτήρα που βρίσκονται στη θάλασσα». Αυτή ακριβώς η διάταξη έχει αυτοτελή χαρακτήρα σε σχέση με τις δικαιοδοσίες που αναγνωρίζει στο παράκτιο κράτος το άρθρο 33 καθόσον αναφέρεται απ' ευθείας στις αρχαιότητες που ευρίσκονται μέσα στη συνορεύουσα ζώνη. Με αυτή την έννοια το άρθρο 303 επιχειρεί την οριοθέτηση του πεδίου εφαρμογής μίας νέας αρμοδιότητας για το παράκτιο κράτος[16] και για αυτόν ακριβώς τον λόγο θεωρούμε ότι η δικαιοδοσία του παράκτιου κράτους για την προστασία των αρχαιολογικών αντικειμένων λειτουργεί

ανεξάρτητα από τη διακήρυξή της.

Συνακόλουθα, η αυτοτέλεια που επιθυμεί να δώσει ο νομοθέτης βάσει του άρθρου 303 στις δικαιοδοσίες του παράκτιου κράτους οδηγεί ουσιαστικά στην καθιέρωση πλάσματος δικαίου[17], σύμφωνα με το οποίο, εφόσον αρχαιολογικά και ιστορικά αντικείμενα βρεθούν στη συνορεύουσα ζώνη, θα θεωρούνται κατά τεκμήριο ότι βρέθηκαν μέσα στην αιγιαλίτιδα ζώνη. Όσον αφορά στις δικαιοδοσίες του άρθρου 33 αξίζει να σημειωθεί ότι δεν ασκούνται αυτοτελώς αλλά έχουν παρακολουθηματικό χαρακτήρα[18] στα δικαιώματα που ασκεί το παράκτιο κράτος μέσα στην αιγιαλίτιδα ζώνη του[19]. Δηλαδή, οι αρμοδιότητες του παράκτιου κράτους μέσα στη συνορεύουσα ζώνη έχουν σκοπό να περιφρουρήσουν τα δικαιώματα στην αιγιαλίτιδα ζώνη ή και στο χερσαίο έδαφος του κράτους χωρίς, ωστόσο η συνορεύουσα ζώνη να αποτελεί φορέα αυτοτελών δικαιωμάτων, τα οποία προβλέπονται περιοριστικά[20] στο άρθρο 33[21]. Βάσει αυτής της ερμηνευτικής προσέγγισης, το τεκμήριο αρμοδιότητας που καθιερώνει η διάταξη για το παράκτιο κράτος μέσα στη συνορεύουσα ζώνη του οδηγεί στην πράξη στην εξομοίωση του καθεστώτος αιγιαλίτιδας και συνορεύουσας ζώνης στο μέτρο που αφορά «στον έλεγχο και την εμπορία αρχαιολογικών και ιστορικών αντικειμένων»[22].

Είναι πρόδηλο ότι η Σύμβαση του 1982 παρέχει σημαντικά ωφέληματα για το παράκτιο κράτος μέσα στη συνορεύουσα ζώνη του, ανεξάρτητα από το γεγονός εάν το τελευταίο έχει προχωρήσει στην υιοθέτησή της. Σε κάθε περίπτωση, η υιοθέτηση συνορεύουσας ζώνης ενισχύει το καθεστώς δικαιοδοσίας για το παράκτιο κράτος μέσα στα όριά της. Με αυτή την έννοια είναι πρόδηλη η χρησιμότητα για την Ελλάδα να προχωρήσει στην κήρυξη συνορεύουσας ζώνης. Πολύ περισσότερο που στην Τρίτη Συνδιάσκεψη πρωτοστάτησε στις προσπάθειες για τη θεσμοθέτησή της.

δ. Η αποκλειστική οικονομική ζώνη (ΑΟΖ) και η υφαλοκρηπίδα

Με την καθιέρωση της αποκλειστικής οικονομικής ζώνης (ΑΟΖ)[23] ικανοποιήθηκε μία από τις σημαντικότερες διεκδικήσεις των παράκτιων κρατών στην Τρίτη Συνδιάσκεψη. Οι διεκδικήσεις αυτές αφορούσαν στην καθιέρωση ζωνών -πέραν της αιγιαλίτιδας ζώνης- μέσα στις οποίες τα παράκτια κράτη θα είχαν δικαιώματα κατ' αρχήν οικονομικής φύσεως (ζώνες αποκλειστικής αλιείας)[24]. Λόγω αυτού του γεγονότος προέκυψε η ανάγκη δημιουργίας μίας *sui generis*[25] ζώνης μέσα στην οποία, ενώ τα παράκτια κράτη θα είχαν τη δυνατότητα εκμετάλλευσης των πηγών της, τα τρίτα κράτη δεν θα αποκλείονταν από την άσκηση των ελευθεριών που απορρέουν από το θεσμό της ελευθερίας των θαλασσών. Υπό μία έννοια λοιπόν η ΑΟΖ

εμφανίστηκε προκειμένου να αντισταθμίσει τις οικονομικές ανάγκες των παράκτιων κρατών χωρίς, από την άλλη πλευρά, να αυξήσει το εύρος των χωρικών υδάτων, το οποίο έτεινε να σταθεροποιηθεί στα 12 ναυτικά μίλια. Όμως, η ΑΟΖ περιόρισε κατά 36% την περιοχή που κάλυπτε η ανοικτή θάλασσα, συσσωρεύοντας υπέρ των παράκτιων κρατών ποσοστό 95% περίπου της παγκόσμιας αλιείας, ποσοστό υψηλότερο του 80% των γνωστών υποθαλάσσιων αποθεμάτων πετρελαίου (που αντιστοιχεί στο 1/3 της παγκόσμιας παραγωγής) και ένα ποσοστό 10% επί των παγκόσμιων πολυμεταλλικών κονδύλων. Επιπρόσθετα, ένα ποσοστό περίπου 80% της θαλάσσιας επιστημονικής έρευνας διεξάγεται στην περιοχή της ΑΟΖ [26].

Για την προστασία της ενάλιας αρχαιολογίας μέσα στην ΑΟΖ, όπως επίσης και στην υφαλοκρηπίδα[27], δεν είναι δυνατό, βάσει της Σύμβασης του 1982, να στοιχειοθετηθεί ειδική δικαιοδοσία υπέρ του παράκτιου κράτους. Τούτο οφείλεται ακριβώς στο γεγονός ότι τα κυριαρχικά δικαιώματα που αναγνωρίζει στο παράκτιο κράτος η Σύμβαση του 1982 στους ζώντες και μη ζώντες πόρους της ΑΟΖ και στους μη ζώντες της υφαλοκρηπίδας δεν μπορεί να συνδεθούν με την ενάλια αρχαιολογία. Είναι αυτός ο λόγος που η Επιτροπή Διεθνούς Δικαίου, ήδη από το 1956, είχε αποκλείσει από την υφαλοκρηπίδα τα ναυάγια, επισημαίνοντας ότι «[ε]ίναι ευνόητο ότι τα δικαιώματα του παράκτιου κράτους δεν εκτείνονται σε αντικείμενα, όπως τα ναυάγια και τα φορτία τους (συμπεριλαμβανομένων των πολύτιμων μετάλλων) που βρίσκονται στο βυθό της θάλασσας ή είναι καλυμμένα από την άμμο του υπεδάφους»[28].

Για τον ίδιο λόγο αποκλείεται, επίσης, και η θαλάσσια αρχαιολογική έρευνα από τα κυριαρχικά δικαιώματα του παράκτιου κράτους στην ΑΟΖ ή την υφαλοκρηπίδα, επειδή ακριβώς δεν μπορεί να συνδεθεί η αρχαιολογική έρευνα με την έρευνα και εκμετάλλευση των φυσικών πόρων στην ΑΟΖ ή την υφαλοκρηπίδα. Από την άλλη πλευρά, ωστόσο, κανένα τρίτο κράτος δεν έχει τη δυνατότητα να προχωρήσει σε ένα τέτοιο εγχείρημα, πολύ περισσότερο λόγω της δυνατότητας που έχει το παράκτιο κράτος μέσα στην ΑΟΖ -που έχει κηρύξει[29]- να θέσει σε λειτουργία εγκαταστάσεις ή τεχνητές νήσους για τη θαλάσσια επιστημονική έρευνα. Με αυτή την έννοια θα πρέπει να γίνει δεκτό ότι τα δικαιώματα του παράκτιου κράτους στην ΑΟΖ ή την υφαλοκρηπίδα έχουν προέχοντα χαρακτήρα έναντι οιασδήποτε άλλης δραστηριότητας τρίτων κρατών. Πολύ περισσότερο που ειδικά για την προστασία της ενάλιας αρχαιολογίας δεν ισχύει το καθεστώς της ανοιχτής θάλασσας, για

παράδειγμα στην ανέλκυση ιστορικών και αρχαιολογικών αντικειμένων. Τούτο προκύπτει σαφώς από το άρθρο 58(1), το οποίο απαριθμεί εξαντλητικά -και όχι ενδεικτικά όπως το αντίστοιχο άρθρο για την ανοιχτή θάλασσα- τις ελευθερίες των κρατών μέσα στην ΑΟΖ. Ας σημειωθεί ότι μεταξύ αυτών των ελευθεριών δεν περιλαμβάνεται η ελευθερία για την προστασία της ενάλιας αρχαιολογικής κληρονομιάς.

Ακολούθως, σε περίπτωση που το παράκτιο κράτος υιοθετήσει ΑΟΖ «και προκύπτει σύγκρουση συμφερόντων ανάμεσα στο παράκτιο κράτος και άλλο κράτος ή κράτη», η προστασία της ενάλιας αρχαιολογίας θα διέπεται από το άρθρο 59 της Σύμβασης του 1982. Το άρθρο αυτό διαλαμβάνει ακριβώς εκείνες τις περιπτώσεις που η σύμβαση «δεν παρέχει συγκεκριμένα δικαιώματα ή δικαιοδοσίες στο παράκτιο κράτος ή σε άλλα κράτη μέσα στην αποκλειστική οικονομική ζώνη». Σε τούτη την περίπτωση η διαφορά θα πρέπει να διευθετηθεί με την ευθυδικία και «υπό το φως όλων των σχετικών πραγματικών περιστατικών, λαμβάνοντας υπόψη την αντίστοιχη σπουδαιότητα των συμφερόντων των μερών καθώς και τη διεθνή κοινότητα στο σύνολό της»[\[30\]](#).

ε. Η ανοιχτή θάλασσα

Η ανοιχτή θάλασσα οριζόταν ανέκαθεν αρνητικά. Σύμφωνα με το άρθρο 86 της Σύμβασης του 1982 ως ανοιχτή θάλασσα -που ας σημειωθεί είναι ελεύθερη για όλα τα κράτη, παράκτια και περικόκιστα- ορίζεται εκείνο το τμήμα της θάλασσας, το οποίο δεν περιλαμβάνεται στην ΑΟΖ, την αιγιαλίτιδα ζώνη και τα εσωτερικά ύδατα ενός κράτους, ή στα αρχιπελαγικά ύδατα ενός αρχιπελαγικού κράτους. Από την αρνητική εννοιολογική προσέγγισή της απορρέει το γεγονός ότι η επέκταση της αιγιαλίτιδας ζώνης (έως 12 ναυτικά μίλια) και η καθιέρωση της ΑΟΖ (έως 200 ναυτικά μίλια) στη Σύμβαση του 1982 επέδρασαν αρνητικά στην έκτασή της. Μετά τρεις αιώνες πλήρους αποδοχής της, η αρχή της ελευθερίας των θαλασσών επανεξετάσθηκε. Η Σύμβαση του 1982 δεν κατάργησε την αρχή αλλά περιόρισε το πεδίο εφαρμογής της στην θάλασσα και τον αέρα, 'παραχωρώντας' το βυθό και το υπέδαφος της ανοιχτής θάλασσας στη νέα αρχή «της κοινής κληρονομιάς της ανθρωπότητας».

Τα συστατικά στοιχεία όμως της ελευθερίας των θαλασσών αυξήθηκαν. Έτσι, ενώ η Σύμβαση της Γενεύης του 1958 περιλάμβανε, στη βάση της αρχής της ελευθερίας των

θαλασσών για όλα τα κράτη, παράκτια και περικόλιστα, *inter alia*: την ελευθερία ναυσιπλοΐας, την ελευθερία αλιείας, την ελευθερία τοποθετήσεως υποβρυχίων καλωδίων και σωληναγωγών και την ελευθερία υπερπήσεως των ανοιχτών θαλασσών, η Σύμβαση του 1982 αναγνώρισε, περαιτέρω, στη βάση της «κοινής κληρονομιάς», την ελευθερία κατασκευής τεχνητών νήσων και άλλων εγκαταστάσεων που επιτρέπονται από το διεθνές δίκαιο και την ελευθερία επιστημονικής έρευνας[31].

Ας σημειωθεί περαιτέρω ότι το άρθρο 87 της Σύμβασης του 1982 έχει ενδεικτικό χαρακτήρα ως προς τις ελευθερίες που αναγνωρίζει υπέρ των παράκτιων ή περικόλιστων κρατών και όχι εξαντλητικό, όπως το σχετικό με την ΑΟΖ άρθρο που έχει εξαντλητικό χαρακτήρα. Με αυτήν την έννοια, η προστασία των ενάλιων αρχαιολογικών αντικειμένων συνιστά μια ελευθερία που η σύμβαση αναγνωρίζει υπέρ όλων των κρατών, παράκτιων ή περικόλιστων. Μοναδικό περιορισμό συνιστά το άρθρο 87(2), σύμφωνα με το οποίο «η άσκηση των ελευθεριών στην ανοιχτή θάλασσα θα πρέπει να λαμβάνει προσηκόντως υπόψη τα συμφέροντα των άλλων κρατών ... ως επίσης και τα δικαιώματα που παρέχονται από τη Σύμβαση σχετικά με τις δραστηριότητες εντός της Περιοχής»[32]. Συνακόλουθα, μέσα στην ανοιχτή θάλασσα, κάθε τρίτο κράτος έχει το δικαίωμα να ανελκύσει οποιοδήποτε αντικείμενο με εξαίρεση τα ναυάγια για τα οποία το εν λόγω δικαίωμα περιορίζεται υπέρ του κράτους της σημαίας και εφόσον αυτή μπορεί να εξακριβωθεί[33].

στ. Ο Διεθνής Βυθός ή Περιοχή

Ο Διεθνής Βυθός ή «Περιοχή», όπως αναφέρεται στη Σύμβαση του 1982, περιλαμβάνει το τμήμα εκείνο των βυθών που ευρίσκεται πέρα από την ΑΟΖ και την υφαλοκρηπίδα των παράκτιων κρατών[34]. Η «Περιοχή» και οι πόροι που υπάρχουν εντός αυτής δεν ανήκουν σε κανέναν ξεχωριστά αλλά αποτελούν «κοινή κληρονομιά της ανθρωπότητας»[35]. Σύμφωνα με το άρθρο 136 «η Περιοχή και οι πόροι είναι κοινή κληρονομιά της ανθρωπότητας». Κατά το άρθρο 133(α) ως πόροι θεωρούνται όλοι «οι υπό στερεά, υγρή ή αεριώδη κατάσταση ορυκτοί πόροι *in situ* στην Περιοχή, επί ή στο υπέδαφος των θαλασσίων βυθών, περιλαμβανομένων και των πολυμεταλλικών κονδύλων». Όσον αφορά στις δραστηριότητες που σχετίζονται με την εκμετάλλευση της Περιοχής[36], στο άρθρο 140 ορίζεται ότι «οι δραστηριότητες στην Περιοχή διεξάγονται ... προς όφελος ολόκληρης της ανθρωπότητας, ανεξάρτητα από τη γεωγραφική θέση των Κρατών, είτε αυτά είναι παράκτια είτε άνευ ακτών,

λαμβανομένων υπόψη των συμφερόντων και αναγκών των αναπτυσσομένων κρατών ... [ενώ] η Αρχή μεριμνά για τη δίκαιη κατανομή των χρηματικών και άλλων οικονομικών ωφελημάτων που προέρχονται από τις δραστηριότητες στην Περιοχή, μέσω κατάλληλου μηχανισμού και με βάση την αρχή της μη διάκρισης ... ». Από την παράθεση των ανωτέρω είναι πρόδηλο ότι η έννοια των «ιστορικών και αρχαιολογικών αντικειμένων» δεν εμπίπτει στο εννοιολογικό πεδίο του όρου «κοινή κληρονομιά της ανθρωπότητας». Επίσης είναι προφανές ότι το έργο της Επιτροπής Διεθνούς Βυθού, η οποία αναφέρεται ως Αρχή, σχετίζεται άμεσα με την εκμετάλλευση των πόρων που βρίσκονται σε αυτή και για τους οποίους ο ορισμός της Σύμβασης του 1982 είναι σαφής. Επομένως, εφόσον «ιστορικά και αρχαιολογικά αντικείμενα» ευρεθούν στο διεθνή βυθό, τότε το καθεστώς που θα πρέπει να ισχύσει είναι αυτό της ανοιχτής θάλασσας για το οποίο έγινε ήδη λόγος παραπάνω.

Ας σημειωθεί εδώ και το άρθρο 149, το οποίο αναγνωρίζει προτιμησιακά δικαιώματα «στο κράτος ή τη χώρα καταγωγής, ή το κράτος της πολιτιστικής καταγωγής ή το κράτος της ιστορικής και αρχαιολογικής καταγωγής των αντικειμένων». Ειδικά από το τελευταίο άρθρο μπορούν να ανακύψουν προβλήματα ερμηνείας, αφενός επειδή η Σύμβαση του 1982 δεν προχωρά στη διάκριση του «κράτους καταγωγής», του «κράτους πολιτιστικής καταγωγής» ή «του κράτους της ιστορικής και αρχαιολογικής καταγωγής» των αντικειμένων^[37] αφετέρου επειδή δεν καθορίζεται ένα διεθνές όργανο, το οποίο θα επιφορτίζεται είτε με τη διαχείριση της ενάλιας αρχαιολογικής κληρονομιάς (π.χ. UNESCO) είτε με τη διευθέτηση των διαφορών που τυχόν θα ανακύψουν σχετικά. Αξίζει να σημειωθεί ότι το άρθρο 187, με τίτλο «Δικαιοδοσία του τμήματος επίλυσης διαφορών θαλασσίου βυθού», αφορά μόνο τις διαφορές που αναφύονται σχετικά με την «κοινή κληρονομιά της ανθρωπότητας», δηλαδή τους πόρους της Περιοχής, και όχι με την ενάλια αρχαιολογική και ιστορική κληρονομιά^[38].

ζ. Συμπερασματικές παρατηρήσεις

Όπως επισημάνθηκε εξ αρχής η Σύμβαση του 1982 είναι καίριας σημασίας για την Ελλάδα, καθώς περιλαμβάνει μία σειρά ρυθμίσεων, οι οποίες στο σύνολό τους εξυπηρετούν τα ελληνικά συμφέροντα. Η επέκταση της αιγιαλίτιδας ζώνης στο όριο των 12 ναυτικών μιλίων θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως η πλέον ευεργετική ρύθμιση χωρίς, ωστόσο, να υποτιμώνται άλλες ρυθμίσεις, όπως όσες που αφορούν

στην προστασία της ενάλιας αρχαιολογικής κληρονομιάς, οι οποίες παρουσιάζουν, επίσης, σημαντικό ενδιαφέρον. Η προστασία της ενάλιας αρχαιολογικής κληρονομιάς αντιμετωπίζεται στη Σύμβαση του 1982 τόσο με την αναγνώριση δικαιοδοσιών υπέρ του παράκτιου κράτους μέσα στη συνορεύουσα ζώνη, χωρίς να απαιτείται από το τελευταίο η κήρυξη συνορεύουσας ζώνης, όσο και στο διεθνή βυθό με την αναγνώριση δικαιωμάτων προτίμησης στο κράτος προέλευσης των αρχαιολογικών και ιστορικών αντικειμένων, παρά τις όποιες ερμηνευτικές αδυναμίες των σχετικών διατάξεων.

Η Ελλάδα, κατά τη διάρκεια της Τρίτης Συνδιάσκεψης, πρωτοστάτησε στην πρωτοβουλία να αναγνωριστούν δικαιοδοσίες υπέρ του παράκτιου κράτους μέσα στη συνορεύουσα ζώνη. Η ελληνική προσπάθεια στέφθηκε με επιτυχία, αν και δέχθηκε τις αντιδράσεις αρκετών κρατών που μετείχαν. Όμως, 10 χρόνια μετά την κύρωση της Σύμβασης στη Συνδιάσκεψη του 1982, η Ελλάδα δεν έχει επεκτείνει την αιγιαλίτιδα ζώνη της, δεν έχει υιοθετήσει ευθείες γραμμές βάσης, δεν 'κλείνει' τους κόλπους της στα 24 ναυτικά μίλια προς προστασία της ενάλιας αρχαιολογικής κληρονομιάς. Επιπρόσθετα δεν έχει ακόμη προχωρήσει με εσωτερική πράξη στην υιοθέτηση συνορεύουσας ζώνης, η οποία θα θωρακίσει την ασφάλεια της Ελλάδας, καθόσον θα της προσδώσει σημαντικά πλεονεκτήματα στο Αιγαίο, όπως για την επιτήρηση της λαθρομετανάστευσης, του λαθρεμπορίου και εν γένει την επιτήρηση του θαλάσσιου χώρου που μας περιβάλλει.

Περαιτέρω, η Ελλάδα δεν ασκεί στην πράξη καμία δικαιοδοσία από αυτές που η Σύμβαση του 1982 αναγνωρίζει για την προστασία της ενάλιας αρχαιολογικής και ιστορικής κληρονομιάς μέσα στα όρια της συνορεύουσας ζώνης -για την οποία, όπως ήδη επισημάνθηκε, δεν απαιτείται η κήρυξη. Ειδικά, μάλιστα, για τη συνορεύουσα ζώνη προκαλεί εντύπωση το εξής αντιφατικό γεγονός: η Ελλάδα κατά την Τρίτη Συνδιάσκεψη πρωτοστάτησε στην πρωτοβουλία για την καθιέρωση του θεσμού της συνορεύουσας ζώνης, μίας ζώνης πολύ σημαντικής για την προστασία της ελληνικής ενάλιας ιστορικής και αρχαιολογικής πολιτιστικής κληρονομιάς, δεν έχει όμως ακόμη προχωρήσει στην υιοθέτηση συνορεύουσας ζώνης.

[1] Η Σύμβαση του Δικαίου της Θάλασσας υπογράφηκε στο Montego Bay της Τζαμάικα στις 10 Οκτωβρίου του 1982. Στις 16 Νοεμβρίου 1993 επικυρώθηκε από το 60ό κράτος και ακολούθως τέθηκε σε ισχύ τον επόμενο χρόνο σύμφωνα με το άρθρο 308 παρ. 1. Μέχρι τις 30 Αυγούστου 2002, 138 κράτη από τα 157 είχαν ήδη προχωρήσει στην επικύρωσή της. Βλ. U.N. Doalos/Ola, Table Showing the Status of the Convention and of the Agreement Relating to the Implementation of Part XI of the Convention. www.un.org.

[2] Βλ. UN doc. A/CONF.62/C.2. Informal Meeting/43 της 16 Αυγούστου 1979.

[3] Βλ. *R.J. Dupuy/D. Vignes, A Handbook on the New Law of the Sea*, Martinus Nijhoff Publishers, 1991, σ. 569.

[4] Βλ. *R.J. Dupuy/D. Vignes, op.cit.*, σ. 564-5.

[5] Βλ. το άρθρο 1 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την προστασία της αρχαιολογικής Κληρονομιάς, 1969.

[6] Βλ. *R.J. Dupuy/D. Vignes, ibid.*

[7] Βλ. *H. Oxman, «The Third United Nations Conference on the Law of the Sea: The Ninth Session (1980)»*, *75 American Journal of International Law*, 1981, σ. 211-256.

[8] Βλ. άρθρο 2 (1) Σύμβασης του 1982. Επίσης, το παράκτιο κράτος σύμφωνα με το άρθρο 27 ασκεί ποινική και σύμφωνα με το άρθρο 28 αστική δικαιοδοσία στα ξένα πλοία που διέρχονται από την αιγιαλίτιδα ζώνη του.

[9] Βλ. άρθρο 3 Σύμβασης του 1982.

[10] Βλ. άρθρο 2 (2) Σύμβασης του 1982.

[11] Βλ. άρθρο 17 Σύμβασης του 1982.

[12] Βλ. άρθρο 25(3) Σύμβασης του 1982.

[13] Βλ. *R.J. Dupuy/D. Vignes, op.cit.*, σ. 566.

[14] Βλ. άρθρο 33(2) Σύμβασης του 1982.

[15] Βλ. άρθρο 33(1) Σύμβασης του 1982.

[16] Βλ. *Γ. Γεωργακόπουλου, Η Αιγιαλίτιδα Ζώνη της Ελλάδος. Νομικό Καθεστώς*,

Εξέλιξη και Προοπτικές με το νέο δίκαιο της θάλασσας, Εγκεκριμένη Διδακτορική Διατριβή Νομικής Σχολής Πανεπιστημίου Αθηνών, Αθήνα, 1988, σ. 279.

[17] Βλ. *E.D. Brown*, *The International Law of the Sea, Vol. I (Introductory Manual)*, Dartmouth Publishing Company, 1994, σ. 135, *Th. Halkiopoulos*, «Questions Juridiques de base de la Convention Européenne pour la Protection du Patrimoine Culturel Subaquatique», Rapport Préparé, dans le cadre du Séminaire, La Protection du Patrimoine Culturel Subaquatique en Méditerranée, Qui a lieu à Capri, Le 1er Octobre 1994.

[18] Βλ. *Αρ. Παπαθανασίου*, «Υιοθέτηση Αρχαιολογικών Ζωνών», από τα Πρακτικά Συμποσίου στη Ρόδο (4 - 6 Νοεμβρίου 1994), με θέμα: Το Αιγαίο Πέλαγος και το Νέο Δίκαιο της Θάλασσας, Εκδ. Αντ.Ν. Σάκκουλα, 1996, σ. 153.

[19] Αναφέρεται, ωστόσο, η άποψη ότι, ακόμη και στην περίπτωση που η παραβίαση (π.χ. μετακίνηση αρχαιολογικού αντικειμένου) από ένα τρίτο κράτος λάβει χώρα στη συνορεύουσα ζώνη παράκτιου κράτους, τότε το τελευταίο βάσει του άρθρου 303(2) μπορεί να ασκήσει το δικαίωμα συνεχούς καταδίωξης, παρότι το άρθρο 303 δεν σχετίζεται άμεσα με το άρθρο 111 για τη συνεχή καταδίωξη παρά μόνον με το άρθρο 33. Το βασικό επιχείρημα που διατυπώνεται είναι ότι η διάταξη 111(1) για τη συνεχή καταδίωξη επιτρέπει την άσκησή της, εφόσον η παραβίαση άρχισε μέσα στη συνορεύουσα ζώνη του θιγόμενου κράτους. Και η μετακίνηση αρχαιολογικών αντικειμένων συνιστά παραβίαση σε βάρους του παράκτιου κράτους βάσει των άρθρων 303(2) και 33 της Σύμβασης του 1982. Βλ. *E.D. Brown*, *ibid.*

[20] Διατυπώνεται, πάντως, και η διαφορετική άποψη, σύμφωνα με την οποία η παράθεση των δικαιοδοσιών του παράκτιου κράτους στο άρθρο 33 δεν είναι εξαντλητική. Υπέρ αυτής της άποψης συνηγορεί το γεγονός ότι πολλά παράκτια κράτη έχουν διευρύνει τις δικαιοδοσίες τους στη συνορεύουσα ζώνη, χωρίς να συναντήσουν αντιδράσεις από άλλα κράτη. Κατά την ίδια συλλογιστική, με βάση το εθιμικό δίκαιο, οι δικαιοδοσίες του παράκτιου κράτους μέσα στη συνορεύουσα ζώνη είναι ευρύτερες από αυτές που αναγνώρισε η Σύμβαση του 1982. Βλ. Εκτενέστερα *R.R. Churchill/A.V. Lowe*, *The Law of the Sea*, Manchester University Press, 1988, σ. 117.

[21] Βλ. *Αρ. Παπαθανασίου*, *ibid.*

[22] Διαφορετική είναι η τουρκική άποψη που διατυπώνεται από τον *H. Pazarsi*. Σύμφωνα με αυτή, καθώς η συνορεύουσα ζώνη αποτελεί θαλάσσια ζώνη που δεν περιλαμβάνει βυθό, δεν θα πρέπει η ανέλκυση αρχαιολογικών αντικειμένων να τελεί υπό την έγκριση του παράκτιου κράτους. Βλ. *Γ. Γεωργακόπουλου*, *ibid.*

[23] Βλ. Μέρος V της Σύμβασης του 1982, αρ. 55-75.

[24] Βλ. γενικότερα *L. Alexander/R. Hodgson*, «The Impact of the 200 mile Economic Zone on the Law of the Sea», 12 (3) *San Diego Law Review*, 1975, σ. 572 - 7.

[25] Βλ. *D.P. O'Connell*, *The International Law of the Sea*, Vol. I, 1982, σ. 577.

[26] Βλ. *B. Καρακωστανόγλου*, «Τα Δικαιώματα του Παράκτιου Κράτους στην Αποκλειστική Οικονομική Ζώνη: Προκλήσεις και Προοπτικές για το Αιγαίο», από τα Πρακτικά Συμποσίου στη Ρόδο (4 - 6 Νοεμβρίου 1994), με θέμα: Το Αιγαίο Πέλαγος και το Νέο Δίκαιο της Θάλασσας, Εκδ. Αντ.Ν. Σάκκουλα, 1996, σ. 179.

[27] Το παράκτιο κράτος ασκεί κυριαρχικά δικαιώματα στους φυσικούς πόρους της υφαλοκρηπίδας, τα οποία είχε ήδη αναγνωρίσει η Σύμβαση της Γενεύης για την υφαλοκρηπίδα (1958). Τα δικαιώματα αυτά αναγνώρισε, επίσης, η Σύμβαση του 1982, η οποία διαφοροποίησε τον ορισμό της (νομικής υφαλοκρηπίδας), διαφοροποιώντας ανάλογα το πεδίο εφαρμογής αυτών των δικαιωμάτων. Βλ. άρθρα 77 και 246 της Σύμβασης του 1982.

[28] Βλ. II ILC Yearbook 1956, σ. 298 στο έργο *A. Στρατή*, «Η Υποβρύχια Αρχαιολογία και το Νέο Δίκαιο της Θάλασσας», ΕΝΑΛΙΑ, τ.4, τεύχη ½, 1992, σ. 27.

[29] Ας σημειωθεί ότι, ενώ για την ΑΟΖ απαιτείται η κήρυξη της από το παράκτιο κράτος, τα κυριαρχικά δικαιώματα του τελευταίου στην υφαλοκρηπίδα υφίστανται αυτοδίκαια και εξ υπαρχής (*ipso jure* και *ab initio*). Βλ. *Aegean Sea Continental Shelf Case (Greece v. Turkey)*, Interim Protection, Order of 11 September 1976, I.C.J. Reports *Aegean Sea Continental Shelf*, Judgment I.C.J. Reports 1978.

[30] Βλ. *R.J. Dupuy/D. Vignes*, *op.cit.*, σ. 571.

[31] Βλ. άρθρο 87 της Σύμβασης του 1982.

[32] Για την προστασία της ενάλιας αρχαιολογίας ειδικά στην Περιοχή βλ. την αμέσως επόμενη παράγραφο.

[33] Βλ. *A. Στρατή*, «Η Υποβρύχια Αρχαιολογία ...», *ibid.*

[34] Για τις συζητήσεις και την τελική ψηφοφορία για τον διεθνή βυθό στην Τρίτη Συνδιάσκεψη βλ. *S. Sremic - Slat*, «The Common Heritage of Mankind Concept in the Law of the Sea», *Thesaurus Acroasium*, XVII, 1991, σ. 752 επ.

[35] Βλ. άρθρο 136 της Σύμβασης του 1982.

[36] Σχετικά με τις δραστηριότητες που σχετίζονται με την έρευνα και εκμετάλλευση της Περιοχής βλ. *M. Sulaiman*, «Free Access: The Problem of Land - locked States and the 1982 United Nations Convention on the Law of the Sea», 10 *South Africa Yearbook of International Law*, 1984, σ. 160-2.

[37] Βλ. Α. Στρατή, «Η Υποβρύχια Αρχαιολογία ...», *ibid.*

[38] Βλ. *R.J. Dupuy/D. Vignes*, *op.cit.*, σ. 569.